

Tusor Péter (Budapest)

Trinkell Zakariás primási gyóntató küldetése a bécsi udvarban (1664. augusztus)*

A magyar történettudománynak jelentős adóssága, hogy hiányoznak az ország kora újkori – mely Monok István fő kutatási korszaka – történelmében meghatározó szerepet játszó egyházi rend, kiváltképpen annak politikai szerepére vonatkozó vizsgálatok.¹ Márpedig ezek alapvető fontosságúak, hiszen a korszak, a *status ecclesiasticus*, és kiváltképpen azok mindenkori vezetői, az esztergomi érsekek szerepének, udvari befolyásának beható vizsgálata nélkül aligha ismerhető és főként érthető meg. Közleményem ehhez a politikai szerephez kíván adalékot nyújtani, ez esetben a Zrínyi-kutatás és az 1664-es sorsdöntő események összefüggésében.

Részleteiben, vagy akár tényeiben csak újonnan ismertek azok a mind tartalmukban, mind módozatukban változatos lépések, amelyeket a Pázmány-utód Lippay György primás 1663 folyamán tett Zrínyi Miklós érdekében a bécsi udvarban.²

Ezeknél is jelentősebb mozzanat a Rajnai Szövetség Bécsben tartózkodó, a pozsonyi primási palotában is megforduló egyik vezetője, Bernhard von Galen münsteri hercegpüspök és a német birodalmi rendek 1664. október eleji megkeresése. A vasvári béke ellen irányuló akció Lippay vállalkozása volt, amire a „magyar előkelők” nevében került sor, és beleillik a horvát bánnal egyeztetett, közös cselekvések sorába.³

Hasonlóan koordinált, valamivel korábbi fellépés kulcsdokumentumával ismerkedhetünk meg az alábbiakban. A primásnak már 1663 nyarán is kedvelt eszköze volt, hogy személyes bécsi jelenlétei számát, idejét jezsuita gyóntatója, Trinkell Zakariás⁴ udvarba küldésével szaporította. Míg az uralkodónak, vagy a Titkos Tanács elnökének, Johann Ferdinand Porziának⁵ írt leveleit az udvari magyar kancellár, vagy titkárok referálták vázlatosan, késedelmesen, a jezsuita páter sokkal meggyőzőbben, részletesebben és főként gyorsabban közvetíthette a primás szüntelen áradó kéréseit, követeléseit, javaslatait és sűrűsödő panaszait akár Porziának, akár Philipp Miller ugyancsak jezsuita császári gyóntató (†1676) közreműködésével és közvetítésével magának I. Lipótnak.⁶

A primási jezsuita diplomácia 1664 nyárutóján lépett újra működésbe. Főszereplője ismételtén Trinkell Zakariás, fő kedvezményezettje pedig a korábbiaknál is egyértelműbben Zrínyi Miklós: személye és a közös politikai célok.

* Készült az MTA–PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoportban.

¹ Leginkább Pázmány esetében kedvező a helyzet. Vö. *Pázmány Péter-bibliográfia 1598–2004*, szerk. ADONYI Judit, MACZÁK Ibolya, Piliscsaba, PPKE BTK, 2005 (Pázmány Irodalmi Műhely: Bibliográfiák – Katalógusok).

² Péter TUSOR, „Zrínius ipse desperat”: *Die Korrespondenz von Erzbischof Lippay und Graf Porzia (1662–1663) = Wiener Archivforschungen: Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien*, István Fazekas, hrsg. v. Zsuzsanna CZIRÁKI, Anna FUNDÁRKOVÁ, Orsolya MANHERCZ, Zsuzsanna PERES, Márta VAJNÁGI, Wien, Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, 2014 (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, 10), 166–182.

³ TUSOR Péter, *Lippay primás, a vasvári béke és a német birodalmi rendek (1664. október) = Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt: Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára*, szerk. KLESTENITZ Tibor, ZOMBORI István, Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015, 79–87.

⁴ Lippay rector spiritualisa korábban a nagyszombati kollégium rektora volt, ekkortájt a pozsonyi kollégium tagjaként egyéb megbízatásai mellett Lippay Jánossal és Ferencsel a primási udvarba rendelt misszionárius. A hazai historiográfiában az önálló magyar jezsuita rendtartomány kezdeményezőjeként került személye méltatásra. Ladislaus LUKÁCS, *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. 1601–1640*, Romae, Institutum Historicum, 1982 (Monumenta Historica Societatis Iesu, 117), II, 775; Uő, *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. 1641–1665*, Romae, Institutum Historicum, 1990 (Monumenta Historica Societatis Iesu, 125), III, 786; R. VÁRKONYI Ágnes, *Bécsi levelek = Uő, Európa Zrínyije: Válogatott tanulmányok*, Bp., Argumentum, 2010, 311–317, 312–313.

⁵ Őrá legújabbban: Stefan SIENELL, *Die ersten Minister Kaiser Leopolds I: Johann Ferdinand von Portia und Wenzel Eusebius von Lobkowitz = Der zweite Mann im Staat: Oberste Amtsträger und Favoriten im Umkreis der Reichsfürsten in der Frühen Neuzeit*, hrsg. v. Michael KAISER, Andreas PEČAR, Berlin, Duncker & Humblot, 2003, 317–330.

⁶ TUSOR, „Zrínius ipse desperat”..., i. m. idézett forrásközlése mellett egy részletesebb elemzés a Trinkellnek adott instrukciók ismertetésével: TUSOR Péter, *A primás, a bán és a bécsi udvar (1663–1664)*, Történelmi Szemle, 2015, 219–249.

Trinkelte 1664. augusztus 16-án Lippay saját kezűleg aláírt – az alábbiakban közlésre kerülő – utasítással indította útnak Pozsonyból a császárvárosba.⁷ Küldetésének célja hármas volt. El kellett érnie, hogy ne oszlassák fel Jean-Louis Raduit de Souches⁸ alsó-magyarországi sereget és a tábornok szolgálatban tartását. Ki kellett járnia, hogy Zrínyi Miklós a megfelelő beosztást, önálló sereget kapjon a törökellenes háborúban. Harmadik megbízatása lelkipásztori jellegű volt. Rá kellett vennie a Haditanácsot, hogy a konstantinápolyi rezidens útján szerezzenek információkat az előző évi hadjáratban elhurcoltak sorsáról. Részben azért, hogy ha még élnek, esetleg kiválthassák őket (ez volt a törökök felé kommunikálandó, őket anyagilag érdekeltté tevő ok), főként pedig, hogy azok, akiknek elhurcolták férjét, feleségét, újravezényelődjenek. Ehhez azonban meg kellett bizonyosodni afelől, hogy házastársuk már nem él.⁹

A küldetés középpontjában Zrínyi ügye állott. Az instrukció 16 főliójából 9 ezt részletezi. A szöveg – történeti értéke, jellege mellett – már-már irodalmi kvalitásokkal bír, kortárs eulógiumként értelmezhető. Szerzője előjáróban visszautal a De Souches mellett felhozott fő érvre, hogy milyen nehéz és költséges háború idején még külföldön is jó hadvezért találni. Nem szabad a már meglévőkről lemondani, hiszen a vezér személye kulcsfontosságú: „jobb a szarvasok seregében küzdeni oroszán vezetésével, mint az oroszánokéban szarvastól igazgatva” – hoz érvelését erősítő patrisztikus idézetet. Lippay primás szerint felesleges felsorolni a gróf érdemeit, mindennél ékeesebben szólnak ennél tettei, kiváltképpen a legutóbbiak, melyeket a „világ látott, és a gróf úr dicsőssége és híre az egész földkerekségen fénylik, nemcsak minálunk, hanem az ellenségénél is”. „Tudniillik ott becsülik a gróf urat, ahol nincs és nem áll rendelkezésre, ahol van és rendelkezésre áll, ott megvetik, ellenszenvvel tekintenek rá, elkeserítik” – olvasható az első kulcsmondat; melyet rögtön követ a következő, miszerint „ki nem látná, hogy e grófot Isten választotta ki arra, hogy Krisztus ellenségeivel szemben megharcolja az Úr harcát”. Állítását már-már mitikusan adatolt győzelmekkel támasztja alá (500 katonával arat győzelmet 8000 ezer tatár felett, saját eszközeivel a Muraköz és Stájerország ellen törő 30 000-es török sereget futamít meg). És bár e győzelmei felett az uralkodó is ujjongott, „hűséges grófját”, a „hazáját legjobban szerető polgárt”, „annyi tartomány védelmezőjét”, aki mindenét a közjó javára bocsátotta – és akinek birtokait nemcsak az ellenség, hanem most a császári katonaság is pusztítja – annyi hitegetés után mellőzik, elvetik. Ez pedig a dinasztia hagyományaival is ellentétes: „Egyedül e gróf lesz példa és tükör nemcsak nekünk, hanem a világ számára, amennyiben érdemes szolgálatait elnyerik jutalmukat, annál is inkább, mivel a Szentséges Ausztriai Háznál mindenhol úgy tudják, övéi érdemeit sosem hagyja elismerés nélkül.”

Zrínyi azonban még a varasdi főkapitányság általa kért „kicsiny hivatalát” sem kapta meg, amelyet csak azért szeretett volna elnyerni, hogy „hazájának jobban és hasznosabban szolgálhasson”, pedig azt sokszor adták már „finoman fogalmazva is kevésbé hasznos” idegeneknek. Tudniillik azért utasították el, hogy, úgymond, nehogy „túl nagyra nőjön”, nem is az ellenség, hanem saját uralkodója ellenében. A méltányos jutalom helyett rásütött vádat, tekintve az ő és családja kétszáz éves szolgálatát az Ausztriai Háznak, hatalmas jogtalanságként és lelki fájdalomként élte meg Zrínyi – állítja a primás. A visszautasítás kimondhatatlanul sértette a *bonus comes* lelkét, mégis továbblépett rajta. Méltóságához illő katonaságot kívánt, akikkel

⁷ Lelőhelye: Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára, Kézirattár, Collectio Hevenessiana, tom. 16, p. 355–370. – Pauler egy mondatban, név, pontos idő és hivatkozás nélkül említi, hogy a primás Zrínyi érdekében gyóntatóját is Bécsbe küldte: PAULER Gyula, *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664–1671*, Bp., Akadémia, 1876, I, 23 (vö. *uo.*, 10, 1. j. is).

⁸ A korbelt magyar levelekben „Zúza” vagy „Susa Uram”, hugenotta francia származású császári tábornok, majd a Haditanács tagja is (†1682). Már 1645-ben kitüntette magát Brünn védelmében, 1657-től a második északi háborúban harcolt, az 1660-as évek magyarországi törökellenes harcainak egyik legjelentősebb és sikerebb hadvezére.

⁹ A primás attól tartott, hogy ha nem rendezik a kérdést, az érdekelt protestáns prédikátorok előtt kötnek új házasságot. A tájékozódás megkönnyítésére plébánosaitól be akarta kérni az érintettek névsorát. – A probléma réginek és gyakornak számított a hódoltság idején. Vö. például Galla Ferenc hódoltsági missziók történetéről írt monográfiája kéziratát, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 26/d tétel, fol. 1–238. Nem a probléma a különleges, hanem a módszer, a Habsburg-diplomáciát bevonni kívánó rendezésének szándéka, terve.

Szlavónia megszállt részeibe, Boszniába, Szerbiába nyomulva egészen Belgrádig fellázíthatná az ott élőket. Ám mindössze kétezer német katonát ajánlottak neki, némi magyar és horvát kiegészítéssel. Akár komolyan tették ezt, akár gúnyolódásból – folytatja az instrukció –, mindkettő egyaránt hatalmas *degradatio*, személyének megvetése és messzemenő semmibevétele. Ennyi katonaság nevetségesen csekély és elégtelen a feladat végrehajtására, a gróf katonai erényei és képességei megérdemlik, hogy a megfelelő eszközöket bocsássák rendelkezésére.

A Zrínyit ért közelmúltbeli, személyesnek is tekintett méltánytalanságok elősorolása után a Trinkellnek adott utasítás két, hosszas sorokon keresztül fejtegetett érveléssel folytatódik. Lippay szerint nem kevesen hánytorgatják fel, hogy a magyarok nem azzal a lelkesedéssel és elszántsággal vesznek részt a háborúban, ami hazájuk védelmében elvárható, illetve nevükhöz illendő lenne. A primás visszautasítja, sőt megfordítja a magyarelles érvelést. Arra hivatkozik, hogy lám, azzal az eggyel is hogy bánnak a magyarokkal szemben ellentétes érülettel viseltetők, aki jártasságánál fogva egyedül alkalmas a török ellen sereget vezetni, és mellőzése valóban oda fog hatni, hogy nemzetük megvetését, a híven szolgálók mellőzését látva egyáltalán nem vesznek részt a harcokban. Márpedig a háború magyar könnyűlovasság nélkül nem nyerhető meg, hiszen nem elegendő a törököket a csatában megfutamítani, meg is kell őket abban gátolni, hogy újra rendezhessék soraikat.

„Néhányaktól hallottam azt a vélekedést” – szólal meg először egyes szám első személyben Lippay –, „hogy a gróf úr ugyan alkalmas lehet a törökök legyőzésére portyákon és kisebb csatákban, és ennek dicsőségét senki nem vitatja el tőle, ám az a katonai erősség és erény, ami egy teljes hadsereg vezényletéhez szükséges, nincsen meg benne.” A primás ezen az állításon a felháborodás helyett inkább gúnyolódni kezd:

„Ám hiába mondanak efféléket, inkább bizony irigységből, mintsem másból, ugyanis hol s mikor tűnt úgy, hogy a gróf nem alkalmas hadsereg vezérletére, s hogy e tisztségében hibákat követett el?, katonáit, seregét elvesztette? Sőt! A rábízottakat inkább dicséretesen vezette, és nem emlékezhet senki sem arra, hogy akár kisebb csetepatéban is vereséget szenvedett volna az ellenségtől! Hacsak persze nem abból áll a parancsnoklás tudománya, hogy soha fel ne tűnjünk az ellenség előtt, vele meg ne ütközzünk, száz mérföldes körzetben dűljük fel a haza összes területét, mindenünnen menekülve vonuljunk vissza, teljes, ütőképes hadseregünket morzsoljuk fel, veszejtsük el éhség által és egyéb módokon, pusztítsuk saját népeinket, területeinket, országainkat. Bizonylyan ezt tarthatják és vélhetik jártasságnak a hadsereg irányításában e jóemberek. Ha így van, a gróf valóban híján van a tudásnak.”

Célzásai annyira egyértelműek, hogy Raimondo Montecuccolit akár nyugodtan nevesíthette volna a szövegben.¹⁰

Az instrukció célszemélyének megnevezése csupán ezután következik: a primási érveket Trinkellnek ezúttal nem Porziával, nem páter Miller császári gyóntatóval, hanem közvetlenül I. Lipóttal kellett közölni. Megtoldva még azzal, hogy akár a De Souches-, akár a Zrínyi-féle se-regtest léte biztonsági okokból is kívánatos, arra az esetre, ha a fősereggel valami szerencsétlenség történne.

A forrás szövegében található történeti adatok tulajdonképpen nem újak. Eddig is tudtuk, hogy Zrínyi július derekától Bécsben tartózkodott, hogy saját hadtestet kívánt, és hogy Porzia 2000 német katonát ajánlott fel neki.¹¹ Sőt igazából az esztergomi érsek Zrínyi melletti kiállásának tényéről is lehetett tudni az elképzeléseit mindenben támogatni látszó, és a Lippayval a

¹⁰ Montecuccolira legújabban: NAGY Levente, HAUSNER Gábor, *Raimondo Montecuccoli és a magyarok*, Hadtörténelmi Közlemények, 2011, 679–740.

¹¹ SZÉCHY Károly, *Gróf Zrínyi Miklós (1620–1664)*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1902, V, 132.

jelek szerint kooperáló Carlo Caraffa nuncius jóvoltából.¹² Trinkell küldetésében ezt a fellépését azonosíthatjuk és ismerhetjük meg részleteiben. Az instrukció adatai, értesülései ugyanakkor szervesen kiegészítik, árnyalják, pontosítják és gazdagítják az eddig ismert forrásokat: leginkább Molin velencei követ, az említett pápai nuncius és Vitnyédy – már a pozitivistá irodalom által feltárt és feldolgozott – tudósításait.¹³ Hangsúlyozottan új történeti információként értékelhetjük viszont azt, hogy udvari körök nagyobb sereg irányítására kétségbe vonták Zrínyi képességeit. Nyilván a szóbeszéd („propaganda”) szintjén ez volt az indok az önálló sereg vezetésére irányuló igény elutasításának. Szintén új elem, hogy a velencei követ tudósításával ellentétben Zrínyi mindvégig kérhette magának a varasdi főkapitányságot. Az akár Belgrádig törő augusztus/szeptemberi diverzió ötlete sem mondható eddig túlon túl elterjedtnek a szakirodalomban.¹⁴

Legfontosabb mozzanatnak mindazonáltal a szöveg hangnemét tekinthetjük. Szinte ugyanazok az indulatok mutatkoznak meg benne, mint amelyek a horvát bán Bécsben 1664. július 17-én Lipóthoz intézett, a hadieseményeket, Zrínyiújvár elvesztését, birtokai pusztulását hosszasan leíró memorandumában. Ez utolsó ismert irata.¹⁵ Tudjuk, hogy Lippay július derekán már egy hónapja Bécsben tartózkodott, hogy „bán uram dolgát eligazítsák”,¹⁶ Zrínyi lelkiállapotát, érveit személyesen is ismerhette. Emellett axiómaként állíthatjuk, hogy a kiélezett helyzetben egészen a bán novemberi haláláig folyamatos érintkezésben álltak egymással.¹⁷ Az instrukció szövege bizonyos elemeiben tehát a Lippayhoz intézett július végi, augusztus eleji Zrínyi-levelek, szóbeli üzenetek parafrázisának tekinthető.¹⁸

Valószínű, hogy Trinkell küldetésére sem egyeztetés nélkül került sor, tulajdonképpen az utolsó pillanatban. A primás augusztus 8-án még úgy tudta, hogy „Zrínyi Uramat, úgy értem, accommodálták, de micsoda satisfactióval, nem tudhatom, harmad nap alatt meg kell indulnia

¹² Így a Zrínyinek adandó külön „Korps”, a neki adandó „elégtétel” (sodisfazione), vagy akár Érsekújvár ostroma kapcsán. Artur LEVINSON, *Nuntiaturreichichte vom Kaiserhofe Leopolds I. 1657–1669*, Wien, Hölder, 1913 (Archiv für Österreichische Geschichte, 103), I, n. 412 (augusztus 9.) és n. 416. (augusztus 28.); FRANKÓI Vilmos, *Zrínyi Miklós pályájának vége, 1664 április–november: közlemények a vatikáni levéltárból*, Történeti Társ, 1894, 577–595, különösen n. 14 (augusztus 23.).

¹³ Vö. SZÉCHY, *i. m.*, 132–135.

¹⁴ Jóllehet Pauler ezt idézi. Forrásunkból hozza még – túlzónak értékelve a számokat –, röviden említve, hogy 500 lovasal 8000 tatárt futamított meg, és hogy 60 000 (az instrukcióban azonban 30 000 szerepel) fős oszmán sereggel szállt szembe, továbbá a varasdi főkapitányság kérését, a Muraköz dúlását, és hogy a primás szemében Zrínyi Isten bajnoka, ki hű az uralkodóhoz, és az egyedüli magyar, aki kész szembeszállni az ellenséggel. PAULER, *i. m.*, 22–23 és 10. Utóbbi helyen jegyzetben „Lippay leveleit” említi, és a Trinkell-féle instrukció pontos oldalszámait adja meg a Hevenessi-gyűjteményből. – A téli hadjárat kapcsán is felvetődött egy Boszniaig hatoló diverzió ötlete, erről lásd: R. VÁRKONYI Ágnes, *Horvátország reménye: Juraj Križanić és a nemzetközi törökellenes szövetség = Uő, Európa Zrínyi: Válogatott tanulmányok*, Bp., Argumentum, 2010, 173–201, 198–199.

¹⁵ ZRÍNYI Miklós *Összes művei, Levelek*, kiad. KLANICZAY Tibor, CSAPODI Csaba, Bp., Akadémiai, 1958, II, n. 306. Magyar fordításának újraközléseit külön nem idézem.

¹⁶ „Engemet eő Felsége mégis itten tartóztat, egy holnapja immár hogy itt lakom Bécsben, mind azért Bán uram dolgát eligazítsák, s mind pedig az én bé adott punctumimra, kiket én a mostani üdeőnek mi vóltára nézvén legiobbaknak és alkalmatosbaknak gondoltam vékony ítéletem szerint lenni, resolválja magát eő Felsége, bé hivatván engemet is az tartandó Tanácsban, azomban napról napra halad és múlik...” A keresztény seregek három részre osztása (korábban az udvar is hajlott efelé), és egy horvátországi „tábor” Zrínyire bízása már ekkor megjelenik a primásnál: „En csekély elmém szerint azon vólnék, Bán uramnak adnának egy bizonyos Armádát independenter Montecuccoli uramtól, mellyel hasznos operatiókat tehetne eő kegyelme, az minthogy tudja jól kegyelmed, az vólt akarátja eő Felségének is ezelőtt, hogy három tábort csináljon, edgyikét a feölfeöldön, másikat a Duna mellett, harmadikát pedig Thoót és Horváth ország táján. Bán uramnak adandó corpus pedig állana német, magyar és horvát hadakból. Bizonyos, hogy igen bús elmével nagyon eő kegyelme, mivel most is jó legény vitéz szolgálait vágták le, s jószágát rontják, pusztetják Montecuccoli uram népei”. Lippay Wesselényihez, 1664. július 19. TUSOR Péter, *„Írom kegyelmednek, mint igaz magyar, igaz magyarnak”: Lippay György veszprémi, egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665)*, Bp., Gondolat, 2015 (Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae de Petro Pázmány nuncupatae. Series II: Collectanea Studiorum et Textuum, vol. I/1), n. 432; vö. R. VÁRKONYI, *Horvátország reménye..., i. m.*, 195–196.

¹⁷ 1664 őszére vonatkoztatva SZÉCHY, *i. m.*, 144–145. is utal erre. Lásd még Vitnyédy október 6-i levelét: FABÓ András, *Vitnyédy István levelei (1652–1664)*, Magyar Történelmi Társ, 1871, 15. sz., 1–272, és 1871, 16. sz., 7–268, n. 439.

¹⁸ Lippay a fennmaradt források tanúsága szerint Wesselényivel, Rottallal heti gyakorisággal érintkezik ebben az időszakban, szemrehányást tesz, ha nem kap időben választ, mentegetőzik, ha ő késlekedik, vagy ha titkára miatt nem tud úgy mond „különbséget tenni” a levelek között, és Rottalnak a Wesselényihez intézett másolatát küldi el.

Bécsből, és dolgához látni”.¹⁹ A misszióról a hír alaptalan voltának kiderülése után kellett dönteni. Nem tudjuk, hogy Trinkell egyáltalán bejutott-e a császárhoz. Azt viszont igen, hogy célját nem érte el. Zrínyit távozásra szólították fel és augusztus 21-én elhagyta Bécset.²⁰ Hamarosan De Souches is megvált a szolgálattól.²¹

Akár fogadta Lipót a primási gyóntatót, akár nem, akár sikerült eljuttatni hozzá esetleg Miller gyóntatón keresztül Lippay érveit, kéréseit, akár nem, mindkét esetben bizonyos: a primás és vele együtt a magyar rendiség teljesen elveszítette befolyását a Habsburg-döntéshozatalra, amelynek addig része volt, és amelyben – ha vereségekkel, problémákkal tarkítva is, panaszáradatok, késhegyig menő udvari küzdelmek útján – végső soron megkerülhetetlen szerepet tudott játszani. A titkos jezsuita diplomácia is csődöt mondott. Sőt nemcsak csődöt mondott, hanem alapját, értelmét veszítette az udvar irányában.

Trinkell küldetésének az égvilágon semmiféle realitása nem volt, tekintve, hogy a békét Vasváron már augusztus 10-én aláírták.²²

FORRÁS

Instructio pro Reverendo Patre Zacharia Trinkelio

Causa suae missionis est triplex: 1.mo Ut efficere conetur, et obtinere, ne auferantur regimenta equestris Haister, et aliorum ab armata domini generalis Susae. 2.do Instetur pro accommodatione domini bani, cum contentatione eiusdem. 3.^{io} Propter difficultates, quibus impediuntur praesertim rustici et plebei, ne possint ducere uxores, propter incertitudinem, an vivant, vel mortui sint coniuges eorum, quas Tartari, ac Turcae in hac revolutione et hostilitate praesertim anni praeteriti acceperunt aut trucidarunt, per consilium bellicum scribendum residenti Caesareo, ut laboret de resciscendis quinam habeantur et sint superstites ex praedictis captivis.

Quantum ad 1.um Multae eaeque gravissimae sunt causae et argumenta,²³ propter quae nullo modo fieri debeat avulsio illa equestrum regimentorum. Primo:²⁴ Ne persona²⁵ domini Susae amittatur²⁶ aut dimittatur²⁷, de cuius insigni virtute et valore ac probata tum alias saepe, tum praesertim hac aestate contra hostem Christiani nominis militandi peritia, et prosperitate²⁸ constat universis,²⁹ siquidem avulsis praedictis regimentis [pag. 356] amplius servire et operam praestare non vult, sed ad sua recedere et privatus vivere. Et sane habet causam rationabilem, et pene irrefragabilem istius suae resolutionis. Hactenus enim auxilio praefati equitatus quantas virtutes praestiterit, victorias intra breve tempus obtinuerit, est in comperto. Illis privatus, nihil potuerit efficere, neque hosti se opponere, nisi ad ludibrium et perditionem. Melius igitur iudicat nunc cum honore discedere et campum quietare, quam deinceps cum dedecore et ingominia sine medys et necessarys famam et honorem hactenus ubique obtentum, obscurare, denigrare, amittere. Sane ea est hodie passim et apud nos hominum penuria, ut ducem huiusmodi

¹⁹ Levele Rottalhoz, TUSOR, „*Írom kegyelmednek...*, i. m., n. 434.

²⁰ A bécsi tartózkodásra a pozitívista forrásközlések adataival: SZÉCHY, i. m., 133–135; s többek között R. VÁRKONYI Ágnes, *Zrínyi száz napja* = Uő, *Európa Zrínyije: Válogatott tanulmányok*, Bp., Argumentum, 2010, 318–332, 321–322.

²¹ Pozsony, 1664. szeptember 12. Lippay Rottalhoz, TUSOR, „*Írom kegyelmednek...*, i. m., n. 439.

²² *Szentgotthárd – Vasvár 1664. Háború és béke Zrínyi Miklós korában: Nemzetközi konferencia a szentgotthárdi csata és a vasvári béke 350. évfordulója* (Vasvár, 2014. május 15–17.) előadásai, illetve megjelentendő tanulmányai. – Amint a jelen kötet alapjául szolgáló konferencián is aláhúztam: el kell kerülni, hogy amiként a romantikus-nacionalista történetírás a vasvári békét követő időszak viszonyait vetítette vissza a korábbi évek, évtizedek Habsburg–magyar viszonyának megítélésben, most ugyanez a hiba *vice versa* megismétlődjék.

²³ Utána kihúzva: ‘*occurrunt*’.

²⁴ Utána kihúzva: ‘*Propter*’.

²⁵ Eredetileg: ‘*personam*’, utána kihúzva ‘*ipsius*’.

²⁶ A szó sorközi beszúrás.

²⁷ Két szó lapszéli beszúrás, szövegbeli jelölése az ‘*amittatur*’ után.

²⁸ Utána a szövegből kihúzva: ‘*nullo modo amittendam, aut dimitendam esse*’.

²⁹ Két szó sorközi beszúrás.

praestantem, excellentem, non facile sit acquirere; imo prout tempore bellorum praeteritorum³⁰ contra Turcas in eo laboratum sit vel maxime, ut³¹ etiam in exteris provinciis et nationibus³² conquirentur, evocarentur magnis quibusvis sumptibus exquisiti belli duces ac generales³³ cum omni ab iisdem postulanda contentatione, praesertim cum vix supersit aliquis etiam in exteris nationibus, qui experientia edoctus sit belli contra Turcas gerendi, quemadmodum iste, qui iam didicit, et expertus est feliciter. Deinde, cum eiusmodi bonus dux et militiae praefectus [pag. 357] pluris non immerito aestimetur, quam totus aliquis exercitus, imo vis et fortitudo exercitus in ipso duce sit constituta, teste Scriptura asserente, „melius esse in exercitu cervorum duce leone, quam in exercitu leonum, cervo duce, militare”.³⁴ Accedit singularis dexteritas et rara felicitas domini Susae in expugnandis ac defendendis fortalitys, quae summe in hoc bello praesertim Turcico requiritur et aestimari debet. Et licet quispiam concederet non esse illum dimittendum, tamen etiam sit, quid poterit facere sine mediis, exutus praesertim optima parte exercitus et cui iam ipse assuevit ac vice versa. Nunc vero tempus esset metendi et fructus colligendi proximae victoriae, cui similem, audio affirmari, ab annis centum Austriaca domus non habuit. Nunc Úyvár intercipiendum, vel etiam Strigonium tentandum, et aliae quaevis optimarum rerum gerendarum occasiones, quas omnes amitemus cum fructu victoriae, si mutiletur exercitus, insufficiensque et inutilis ad magna reddatur. Praeterea sollicitè Maiestas Sua et consilium nec immerito disquirat ac laborat, quonam modo distrahendus sit exercitus magni vezirý, cum quo aequo Marte configere periculosum admodum iudicatur; non video aliam meliorem distrahendi opportunitatem, quam per exercitum domini Susae, si verbi gratia, Novam Arcem [pag. 358] obsideat, illam enim certo non relinquet absque succursu vezirius, locum tantae importantiae et unicam in hoc bello factorum suorum gloriam. Idem medium et finis praesentissimus erit cogendi inimicum, ut se ad Danubium recipiat et consequenter exercitus noster illuc se promovere possit propter victualium et omnium aliorum necessariorum commoditatem. Praeter supradicta occurrit ea quoque consideratio, si saepefata regimenta domino Susae auferantur alteri quidem exercitui ultra-danubiano vel parum, vel nihil proderit modica illa accessio, Susiano antea plurimum decedet, imo et reliquum inutile reddetur et insufficiens. Non desunt ultra-danubiano exercitui copiae, adest numerus sufficiens, nunc etiam auctus³⁵ fere decem millibus eorum, qui apud Altenburgum excubabant, et aliorum, qui in dies plures et plures adveniunt et multiplicantur. Praesertim cum apparuit hactenus illum exercitum vix aliquam vel nullam aggrediendi hostis intentionem habere, sed potius irruentis ipsius inimici impetum sustinuisse, ad quod satis superque militum habent praefati generales. Denique non existimandum diu in statu praesenti negotium duratur, sed mox compariturum ex hac parte Danubý hostilem exercitum validiorem, quam hactenus, qui [pag. 359] defacto congregatur Budae, et iam pars non contemnenda in promptu habetur, qui si parem vel fortiorem antagonistam non reperiatur, facile iterum eadem, quae priori anno, faciet, non solum Ungariam, sed Austriam, Moraviam, aliasque provincias infestabit. Vereor etiam, ne illo casu Posonium obsideat, et quae inde consequuntur, ingruant nobis mala, et multis de causis nihil esset utilius vezirio magno, quam exercitum suum in conspectu Posoný collocare, quem [!] apparuit hactenus quaelibet fortalitys ab eo invasa in conspectu totius exercitus nostri intercepisse. Recordari dignetur etiam Sua Maiestas, quod exercitum hunc pro defensione superioris Hungariae et succursu Transylvaniae destinaverit, Transylvaniam in summo periculo versari, praesertim quod renuerit hostilia contra nos arma ad mandatum Turcarum inferre; non est consultum amittere Transylvaniam, habere autem pro nobis utilissimum. Legantur historiae tempore belli Turcici, quantum nobis profuerit armorum principis

³⁰ A szó sorközi beszúrás.

³¹ Az 'in'-től lapszéli beszúrás.

³² Utána kihúzza: 'ad exemplum Rudolphi imperatoris'.

³³ Az 'exquisiti'-től lapszéli beszúrás.

³⁴ Vö. Cornelius a LAPIDE, *In Exodum Commentarium (ab undecimo capite usque ad finem) = Scripturae Sacrae cursus completus*, ed. I. P. MIGNE, Parisiis, apud editorem in via Gallicè dicta, Rue des Maçons-Sorbonne, n° 7, 1839, VI, 392 (Exodus 32, 28).

³⁵ Utána kihúzza: 'est'.

Transylvaniae Sigimundi Bathorÿ cum Rudolpho imperatore coniunctio etc. Ita, ut plane ex enumeratis alÿsque rationibus separatio ista aliquot regimentorum nullo modo suadenda sit, quin potius summopere evitanda. [pag. 360]

Alterum punctum, seu causa missionis est domini comitis Zerini accommodatio cum satisfactione. De cuius persona eadem iuremerito, quae de domino Susa dicta sunt, repeti possunt et exaggerari, quam difficile sit bonum exercitus ducem reperire, quanta virtutes et requisita in persona praedicti domini comitis reperiantur, loquuntur et clamantur acta eiusdem, vel in hoc bello Turcico perpetrata,³⁶ quae repeti opere pretium non est, cum sint mundo perspecta, et gloria, ac fama ipsius domini comitis ubique terrarum fulgeat, non solum apud nos, verum etiam apud inimicos. Aestimatur videlicet bonus comes, ubi non est et non habetur, ubi est et habetur, contemnitur, disgustatur, exacerbatur. Et sane, ut alia praetereamus, quis non videt electum hunc fuisse comitem a Deo contra inimicos Christi ad praeliandum³⁷ praelia Domini, quando cum quingentis militibus Tartaros aggressus, aperto Marte et iusto praelio octo millia ipsorum devicit ac deposuit, patriam et vicinas provincias ab imminente iam iam summo periculo liberavit. Nec solum octo millia, sed longe plura Turcarum ac Tartarorum millia, quorum numerus vulgi fama ad 30 millia, vel etiam ultro ipsorum Turcarum calculo numerabantur, parata ac destinata ad invadendam ac devastandam non solum Insulam verum etiam Styriam et vicinas provincias, [pag. 362] quos tamen omnes cecidit, vel sensim consumpsit cum modica manu, ac propriÿs pene medÿs, et viribus comes Zrinius. Laetata est tunc Sua Maiestas, et ingenti gaudio perfusa, provinciae omnes recreatae, depositique ac metu pene, quid agerent, inscii³⁸ populi et provinciae spem, animum et corda erexerunt; nunc fidelissimum Suae Maiestatis comitem et patriae amantissimum civem, tot provinciarum defensorem, posteaquum nimio fervore, ac desiderio promovendi ulterius quoque boni publici omnia sua exposuisset, bona et facultates ab inimicis occupari laetus sustinuisset, a nostris propriis residuum suorum bonorum³⁹ conculcari ac devastari passus fuisset, et iam ad extrema devenisset cum spe indubia a Sua Maiestate eidem toties promissa, cum augmento et accumulatione omnia ista eisdem reponendi, nunc deseritur, contemnitur, abicitur, nulla illi satisfactio inpenditur, nec ad minus, aut officium, quo ulterius Christianitati, patriae, ac Suae Maiestati prodesse posset, applicatur, iudicet mundus, ac Deus. Sane solus iste comes, exemplum, et speculum non solum nobis, sed mundo erit, qualiter benemerita servitia recompensentur, tantoque magis, quod Augustissima Domus Austriaca hanc toto orbe laudem habuerit, quod suorum merita, nunquam irrenumerata [pag. 363] dimittere solebat, verum etiam in ipsis seris nepotibus grata cum recordatione consueverint praemiari. Bonus comes exiguum officium Generalatus Varasdiensis, si proportio suorum meritorum spectetur, non tam pro sua commoditate, quam ut melius ac utilis servire patriae valeat; impense desideravit, quod toties exteris, ne dicam, parum utilibus concreditum et collatum fuit, ipsi comiti denegatur,⁴⁰ vel maxime ob suspensionem, ne aequo potentior reddatur, scilicet non tam contra inimicos, quam contra proprium dominum, cuius nulla unquam nec in ipsum, nec in familiam suam a ducentis annis Austriacae domui semper fidelissimam, cadere potuit macula aut suspicio, nunc quanta ipsi fiat iniuria, quantus animi dolor, quae ultra amplissima, quae expectabat, ac sperabat praemia, talis naevus⁴¹ suspensionis inureretur. Repulsa ista, quam graviter ferivit animum boni comitis ex tali praesertim causa explicari non potest. Pergitur ulterius, et laboratur, qualiter militia aliqua proportionata virtuti suae atque etiam dignitati multo etiam magis infestandis inimicis, in eorum provincias irruendi, populos Turcis subiectos, Rasciam, Bosniam, Sclavoniam ad defectum a Turcis cogendi, omnia usque fere Belgradum, susque deque miscendi, offeruntur illi duo millia non omnino Germanorum, cum paucis quibusdam [pag. 364] Ungaris, et Croatis, qui paulo ante summa cum gloria tantus, ac talis

---

³⁶ A szó sorközi beszúrás, alatta egy szó a szövegből kihúzza.

³⁷ A szó sorközi beszúrás.

³⁸ Mindhárom jelző így, 'i' végződéssel.

³⁹ Két szó lapszéli beszúrás.

⁴⁰ Utána kihúzza: 'per'.

⁴¹ Utána egy különálló betű, talán 'p' kihúzza.

generalis, et dux militiae, auctoritate ipsius Caesaris fuerat declaratus, exiguae huic cohorti praeficitur, et maximis rebus perficiendis minima omnium media offeruntur, hic sane anxius ac dubius haerere potest vel ipse comes, vel quispiam alius. An serio cum ipso agatur, vel solum per illusionem, et ludibrium⁴² ista offerebantur; si enim dignitates, quas hactenus obtinuerit in ducendis ac regendis tam Germanicis, quam Ungaricis militibus considerantur, magna sane est ista disparitas ac degradatio, non sine contemptu ac summo eiusdem despectu. Si ad magnas res gerendas et tanta effectuada, quae ab ipso fieri, vel etiam postulari possunt, quae proportio tam exigui militis ac pene nullius adversus Turcarum vires, penetrandas hostiles regiones, subiugandas nationes bellum in hostico gerendum. Si est existimatio virtutis suae, quam meretur,⁴³ ei exercendae media et modus plus,⁴⁴ quam vilis et exiguus offertur.⁴⁵ Sane quam magnae virtutes in saepefato comite reperiuntur, quo maius opus est, quod aggredi parat [pag. 365] aut potest, eo ampliore deberent auxilia assignari. Conqueruntur non pauci, quod Ungari non eo fervore et frequentia, quo pro aris, et focis, proque nominis sui dignitate affluant et contra hostem decertent; Quo in puncto sunt sane causae et rationes, quibus sufficienter probatur fecisse Ungaros quaecunque ab illis fieri poterant aut debebant, quod si minus fuit, quam sperabatur aut magnitudo etiam necessitatis exegisset, non ipsis Ungaris vitio vertendum, sed⁴⁶ qui causa huius fuere impedimenti ac defectus, sed nunc ys omissis dicitur hunc esse inter Ungaros hodiernos prae caeteris aut fere unicum, qui ducendo exercitui gerendoque bello contra Turcas par ipsa experientia idoneusque habeatur. Ecce hunc quoque unicum quomodo tractant, non sane Sua Maiestas, de cuius animo et affectu erga praefatum comitem constat, sed alij sinistre erga nationem Ungaricam affecti, ita ut reliquorum quoque Ungarorum animum, si quem etiam habuissent, averti ac retardari sit necesse, cum despectum suae nationis talemque contemptum videant, et sic fideles, beneque meritos servitores praemiari, cum tamen interim in confesto sit apud omnes, Turcas sine exercitu Ungarico levis armaturae, vinci nequitiam posse, quos non sufficit in fugam per acies firmas converti, nisi insuper prematur victoria, et ex fuga sese periculosius recolligendi respirium et commoditas concedatur.

Obŷci audiui a quibusdam praedictum dominum comitem ad infestandum [pag. 366] quidem Turcam excursionibus, et minoribus praelibus esse praestantem hancque laudem ei ab omnibus concedendam, prout et personae suae supra quam duces consueverint⁴⁷ militarem⁴⁸ fortitudinem et virtutem, verum regendis integris exercitibus non esse parem. Sed haec frustra dicuntur, et magis ex livore, quam alias, ubi enim apparuit comitem non esse parem regendo exercitui, ubi visum est eundem errores in tali officio commississe?, militiam, exercitum amisisse?, quin potius sibi concreditos semper cum sua laude rexisse, et numquam ab inimicis victum etiam in minori occasione recordari, nisi hoc sit bene ducere exercitum, numquam in conspectu hostis comparere, neque cum eo congredi, omnem regionem et patriam ad centum et amplius miliaria deserere, fugiendo ubique recedere, integros exercitus validissimos qua fame, qua alijs modis consumere,⁴⁹ ac delere,⁵⁰ proprios populos, regiones aut regna vastare, haec forsitan regendi exercitus peritia ab eisdem habetur et censetur. Si ita est, hanc certe artem praedictus comes non novit, neque discere intendit. Quibus omnibus alijsque rationibus plurimis bene perspectis, ponderatis supplicatur humillime Suae Maiestati, dignetur praedictum comitem cum satisfactione dimittere, postulatum generalatus officium eidem conferre, militiam congruentem qua proportionaliter virtuti suae operari possit, et maximi monumenti rebus,

⁴² A szó sorközi beszúrás, alatta és utána kihúzza: 'irritationem seu irrisionem'.

⁴³ Utána egy szó (talán 'summe') kihúzza.

⁴⁴ A szó sorközi beszúrás.

⁴⁵ A szó sorközi beszúrás. Alatta és utána a szövegből kihúzza: 'quae non eius animo par, nonnisi cum contemptu, et vili eiusdem aestimatione attribuitur'.

⁴⁶ A szó sorközi beszúrás.

⁴⁷ Az utolsó három szó lapszéli beszúrás, végéről kihúzza: 'sese exponere'.

⁴⁸ Előtte három szó kihúzza.

⁴⁹ A szó sorközi beszúrás, alatta kihúzza: 'intermittere'.

⁵⁰ A szó felett egy beszúrás kezdemény ('conf') kihúzza.

quarum occasionem, atque etiam animum habeat, exequendis sufficiens sit, assignare; tandem ne Hungari conqueri possint totam nationem in persona domini comitis contemni, despici, etc. nequaquam patiat. [pag. 367] Ad extremum: Pro utroque praedictorum, tam domini Zrini, quam Susae negotio ponderari illud summe, et considerari oportet. Quid si exercitum nostrum Ultradanubianum, seu principalem infortunium aliquod a quo in proximo quoque congressu parum abfuimus,⁵¹ damnum et rupturam pati contingat,⁵² quid tunc Sua Maiestas factura esset, si non haberet exercitum domini Susae, et Zriný, et illos quidem iustos exercitus, quorum vel alteruter, vel uterque simul coniunctus victori inimico sese opponere posset, illumque impedire a ruina, vastatione et occupatione regnorum et provinciarum Christianitatis. Certe vel in hunc eventum merito Sua Maiestas duobus istis exercitibus, et quidem valide ac sufficienter iam nunc providere deberet, quo facto facilius praecipuus iste exercitus defensionem solum, prout nunc facit, incumbere et vim inimicorum sustinere posset, duo autem isti offensive semper Turcas infestare. Si posset etiam secure unus vel alius, vel etiam tertius exercitus ultro hostem aggredi et cum eo conflagrare, neque retardaret nos continuus ille metus, quid faciemus, si hunc exercitum amiserimus, qui metus hodie quoque nos detinet, ne pulcherrimis occasionibus [pag. 368] debellandi hostis utamur, neque illum invadere praesumamus, cum tamen victoriae nonnisi pugnantibus concedantur, neque aliud etiam a Divina Maiestate sine miraculo expectandum sit.⁵³ [pag. 369]

Quantum ad tertium punctum: Non opus longa instructione, scit Sua Paternitas, in quo statu versetur negotium, quomodo Viennae quoque per theologos quaestio examinata. An et quomodo plebeis praesertim, quorum uxores per Turcas, et Tartaros proximis temporibus in captivitatem abductae sunt, matrimonium cum alijs ut inire possint, concedendum, quo moraliter impossibile est ipsos carere diu posse. Ex altera vicissim parte tot canones, prohibitiones ecclesiasticae et his similia prohibere, ne ad alia vota transire permittantur coniuges, nisi expresse et evidenter constet aut probatum sit de morte naturali prioris viri aut uxoris, imo impossibile videatur, rescire pro certo, quinam ex ipsis captivis abductis postea occisi, morbis, alijsque afflictionibus mortui fuerint et extincti. Multi sine dubio illorum in partes ultra marinas venditi et abducti, de quibus nihil unquam sciri potest, quod factum sit, num mortui an vivi. Interim plerique illorum qui vel maritos, vel uxores amiserunt, instant, quatenus illis ab ecclesia concedatur ineundi matrimonium licentia et parochis benedictio, usque adeo, ut non pauci etiam [pag. 370] ad praedicantes accedere et ab illis copulari, licet ipsi catholicam fidem profitentur, possint. Videbatur multum ad praesentem difficultatem complanandam conducere, si adhibetur atque moraliter omnis possibilis diligentia rescindi nomina captivorum apud Turcas existentium, in quo ex mandato Suae Maiestatis dominus residens Caesareus laborare posset. Recordor tempore tractatus Sóniensis cum Turcis ab utraque parte editos fuisse cathalogos et nomina eorum Christianorum, qui apud Turcas haberentur; in quo posset dominus residens utilem operam navare et Turcae ipsi talium conscriptionem non denegarent, si spem haberent, quod nos eorum captivorum lytrum deponere cuperemus. Quod ipsum non paucos facturos fore etiam est sperandum. Scriberetur igitur ex Consilio Bellico residenti in Porta, ut vel sic aliquam probabilitatem coniugum, qui desiderantur, [ha]bere possemus. Interim et ego demandabo parochis, ut mihi undique transmittant nomina suorum parochianorum, qui in praedicto casu comprehenduntur. Actum Posoný die 16. mensis Augusti 1664.

[s. k.]

Archiepiscopus Strigoniensis

⁵¹ Utána kihúzva: 'patiat'.

⁵² Az 'abfuimus' -tól lapszéli betoldás.

⁵³ Utána 5 sor kihúzva: 'nisi bona pugna et praelium, ut iure merito hos quoque duos exercitus non solum attenuare; et in unicum solum omnia congerere opus habeat, quo semel amisso, et unus, et aliter, vel etiam coniuncti insufficientes sint, aut etiam inutiles'.